

In memoriam Etty Nieboer (1936-2020)

PAUL WACKERS

Op 11 december 2020 overleed Etty (officieel: Ettina) Nieboer. Tijdens haar werkzame leven was ze als wetenschappelijk medewerker verbonden aan het Instituut voor Frans en Roemeens van de Universiteit van Amsterdam en ontwikkelde ze zich tot waarschijnlijk de beste kenner van de Franse Roman de Renart in de Lage Landen. Lezers van Tiecelijn kunnen zich een beeld van haar expertise vormen als ze het eerste jaarboek openslaan. Etty geeft daarin een heel mooi overzicht van de Roman de Renart en van het onderzoek daarnaar.¹

Haar wetenschappelijke werk rond dat tekstencomplex heeft een heel duidelijke signatuur. Al haar artikelen houden zich bezig met de complexe overlevering van de *Roman de Renart*. Toen zij haar wetenschappelijke carrière begon, heerste in de mediëvistiek nog sterk het idee van het perfecte origineel. Een auteur schrijft een werk zonder fouten, dat vervolgens via kopiïsten wordt overgeleverd. Via hun arbeid sluipen er fouten in de tekst en het is een primaire taak van moderne onderzoekers om via onderzoek van de hele overlevering die fouten op te sporen en te corrigeren. Bij een tekstencomplex als de *Roman de Renart* lukt dat niet. De traditionele verklaring daarvoor was, dat onze

technieken nog niet goed genoeg ontwikkeld waren. In de jaren zeventig en tachtig van de vorige eeuw kwam daarnaast een nieuwe verklaring op. Die stelt dat de middeleeuwse overlevering helemaal niet zo werkt. Nog afgezien van de vraag of er ooit één perfect origineel is geproduceerd, is de middeleeuwse overlevering gedeeltelijk gebaseerd op mondelinge overlevering en was getrouwheid aan het voorbeeld voor kopiïsten vaak helemaal geen doel. Dat betekent dat bij de bestudering van tekstcomplexen als de *Roman de Renart* rekening gehouden moet worden met onverklaarbare verbanden, die ontstaan zijn door de inwerking van mondelinge overlevering en van kopiïsteningrepen op de bewaard gebleven handschriften. Traditioneel keken mediëvisten in handschriften alleen naar tekstuele overeenkomsten: is de verwoording identiek of niet? Etty betoogde echter dat men bij studie van de *Roman de Renart* daarnaast moet kijken naar structurele overeenkomsten. De *Roman de Renart* bestaat uit talloze bouwsteentjes die in de handschriften op heel verschillende manieren geordend kunnen zijn. Etty stelde voor de handschriften die tekstuele overeenkomst vertoonden te beschouwen als een familie (*famille*) en handschriften die structurele overeenkomsten vertonen te beschrijven als een klasse (*classe*).² Soms loopt de indeling in families parallel met die in klassen, soms zijn de indelingen verschillend en er zijn enkele handschriften die zich in geen van beide indelingen laten inpassen. De combinatie van deze twee systematiseringen geeft een veel beter inzicht in de complexe overlevering van de *Roman de Renart* dan de eerder gedane, traditionele pogingen daartoe. Dit voorstel van Etty is dan ook breed overgenomen in het onderzoek naar de *Roman de Renart*.

Haar andere artikelen hebben veel minder weerklank gehad. Dat komt omdat de hoofdmoot van het onderzoek zich gericht heeft op dat deel van de overlevering waarin de meeste overeenkomsten te vinden zijn en Etty heeft met name die handschriften bestudeerd die uitzonderingsposities innemen. Dat doet aan hun kwaliteit niets af. Dit blijkt bijvoorbeeld uit het feit dat in 2018 een Amerikaanse onderzoeker die publiceerde over handschrift *I*, misschien wel het afwijkendste *Roman de Renart*

handschrift van allemaal, Etty's werk over dat handschrift ground-breaking noemde.³

Etty's artikelen zijn allemaal tot stand gekomen binnen de kring van de International Reynard Society, of voor Etty wellicht beter: de Société Internationale Renardienne. Ze staan namelijk in de Handelingen van de vroege colloquia, in *Reinardus*, of in een bundel die geschreven is voor een vooraanstaand lid van de Société of door zo iemand is geredigeerd. Dat is niet vreemd, want de Société vormt het belangrijkste kader voor studie van de *Roman de Renart*, maar ik denk dat de verklaring ruimer is: Etty voelde zich thuis in de Société. Toen Kenneth Varty nadacht over het oprichten ervan, stond hem een anti-hiërarchische en zo informeel mogelijke vereniging van collega's voor ogen. Hij wilde bijeenkomsten die niet bepaald werden door de status van de deelnemers maar door het wetenschappelijke belang van hun onderwerpen en waar gearriveerde wetenschappers en nieuwkomers elkaar zouden helpen om beter te worden. En idealiter zouden die bijeenkomsten plaatsvinden op interessante plekken met bezienswaardigheden en goed eten en drinken. Voor mensen zoals ik, die de ontwikkeling van de Société hebben mogen meemaken, was Etty een soort belichaming van dat ideaal. Etty gaf niet veel om wetenschappelijke titels, maar ze had veel respect voor wetenschappelijke bekwaamheid. Ze profiteerde graag van de kennis van anderen en wilde die van haarzelf altijd delen. Ze was open, vriendelijk en buitengewoon behulpzaam. Daarnaast was ze een enthousiast deelnemster aan de randactiviteiten van de Société. Ze kon erg genieten van excursies en banketten.

Bovendien had Etty een bijzondere rol. Ze was een van de oudste leden van de Société. Ze was er al bij toen in 1975 in Glasgow een colloquium georganiseerd werd dat de mogelijkheden van een wetenschappelijke vereniging gericht op de studie van (verhalen over) dieren wilde verkennen. Dat colloquium leidde twee jaar later tot een nieuw colloquium, in Amsterdam, en vanaf dat moment bestond de Société officieel. In 1975 gaf Etty de organisator van het colloquium, Kenneth

Varty, als dank een cadeautje. En dat is ze blijven doen. Heel lang vroeg Etty elk congres aan de deelnemers een kleine bijdrage voor een gemeenschappelijk cadeau voor de organisatoren. Al snel werd ze daarbij geholpen door haar partner, Wim, en door Janine, de partner van Gabriel Bianciotto, die jarenlang de president van de Société is geweest. Hoe ze de cadeaus uitkozen weet ik niet, maar ze waren altijd passend en Etty bood ze met prachtige toespraakjes aan. Etty gaf in woord en gebaar uitdrukking aan de geest van saamhorigheid die de Société altijd heeft bepaald en het is met name daarom dat ik haar een belichaming van de Société noemde.

Op haar rouwkaart stond het logo van de Société. Dat ontroerde me. Blijkbaar was niet alleen Etty belangrijk voor de Société maar de Société ook voor Etty. Reden te meer om haar in de herinnering te bewaren als een bijzondere, bekwame en gewaardeerde collega.

NOTEN

1 Ettina Nieboer, 'De Roman de Renart', in: *Tiecelijn 21. Jaarboek 1 van het Reynaertgenootschap*, (2008), p. 51-78.

2 Ettina Nieboer, 'Classes et familles: une tautologie? Quelques remarques d'ordre méthodologique   propos de la classification des manuscrits du *Roman de Renart*', in: *Reinardus*, 5 (1992), p. 125-142.

3 Joseph R. Johnson, 'The churchman and the fox: Traces of *renardie* in the Archbishop's *Renart*', in: *Reinardus*, 30 (2018), p. 94-123, hier p. 99.